

**3–4-SINF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA XALQ OG‘ZAKI
IJODINI ROLLI O‘YINLAR ASOSIDA O‘RGANISH METODIKASI**

Abdug‘afurova Rayxona Shuhratjon qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

***Annotatsiya:** mazkur maqolada 3–4-sinf o‘qish savodxonligi darslarida xalq og‘zaki ijodi namunalari rolli o‘yinlar asosida o‘rganish metodikasi yoritilgan. Unda o‘quvchilarning matni tushunish, tahlil qilish, qayta ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirishda rolli o‘yinlarning samaradorligi ilmiy-pedagogik jihatdan asoslangan. Shuningdek, mazkur metodikaning o‘quvchilarning nutqiy, ijtimoiy-emotsional va ijodiy rivojlanishiga ta’siri tahlil qilingan hamda amaliy tajribalar asosida uning samaradorligi ko‘rsatib berilgan.*

***Kalit so‘zlar:** o‘qish savodxonligi, xalq og‘zaki ijodi, rolli o‘yinlar, boshlang‘ich ta’lim, matn tahlili, ijodiy fikrlash, kommunikativ kompetensiya.*

Boshlang‘ich ta’lim tizimida o‘qish savodxonligini shakllantirish va rivojlantirish bugungi kunda ta’lim sifatini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, 3–4-sinflarda o‘quvchilarning matni ongli o‘qish, mazmunini anglash, tahlil qilish va undan xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligi darajasini oshirishda matn bilan faol ishlash, uning mazmunini chuqur anglash va turli kontekstlarda qo‘llay olish muhim ekanligini ko‘rsatmoqda. Bu esa o‘qituvchidan dars jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshiruvchi, ularning mustaqil fikrlashini rag‘batlantiruvchi samarali metodlarni tanlashni talab etadi. Ana shunday metodlardan biri sifatida rolli o‘yinlar asosida o‘qitish alohida ahamiyat kasb etadi.

Xalq og'zaki ijodi – milliy qadriyatlar, an'analar va ma'naviy merosni o'zida mujassam etgan boy manba bo'lib, u ertaklar, dostonlar, maqollar, topishmoqlar va rivoyatlar orqali o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar (Vygotskiy, Bruner, Piaget) shuni ko'rsatadiki, bolalar faoliyat orqali bilimni samaraliroq o'zlashtiradi. Ayniqsa, Lev Vygotsky tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'rganish jarayoni ijtimoiy muloqot va hamkorlik asosida samarali kechadi. Rolli o'yinlar aynan shu jihatni ta'minlab, o'quvchini faol subyektga aylantiradi.

Rolli o'yinlar asosida o'qitish metodikasi o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirishda tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etiladigan pedagogik jarayon bo'lib, u bir nechta o'zaro bog'liq komponentlarni o'z ichiga oladi. Birinchidan, matnni idrok etish bosqichi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu bosqichda o'quvchilar xalq og'zaki ijodi namunasi – ertak, rivoyat yoki hikoya bilan tanishadi. O'qituvchi tomonidan ifodali o'qish, audiovizual vositalardan foydalanish yoki o'quvchilarning navbatma-navbat o'qishi orqali matnning umumiy mazmuni ochib beriladi. Shu jarayonda o'quvchilarda voqealar ketma-ketligi, asosiy qahramonlar, ularning harakatlari va muhit haqida dastlabki tasavvurlar shakllanadi. Mazkur bosqichda savol-javob, “klaster” usuli, taxmin qilish (prediksiya) kabi metodlardan foydalanish o'quvchilarning diqqatini faollashtirib, ularni matnni ongli qabul qilishga yo'naltiradi.

Ikkinchi bosqich – tahlil bosqichi bo'lib, bunda o'quvchilar matn ustida chuqurroq ishlashga kirishadi. Bu jarayonda qahramonlarning xatti-harakatlari, ularning fe'l-atvori, motivlari hamda voqealar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'lanishlari aniqlanadi. O'quvchilar “Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Agar

boshqacha bo'lganda nima bo'lardi?" kabi savollar orqali mantiqiy va tanqidiy fikrlashga jalb etiladi. Shuningdek, rollarga tayyorgarlik jarayonida o'quvchilar qahramonlarning nutqini tahlil qiladi, ularning kayfiyati, hissiy holatini anglashga harakat qiladi. Bu esa matnni chuqur tushunish bilan birga, o'quvchilarning empatiya va refleksiya ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tahlil bosqichida grafik organayzerlar, Venn diagrammasi, rollar xaritasi kabi vositalardan foydalanish samaradorlikni yanada oshiradi.

Uchinchi bosqich – rolli ijro (sahnalashtirish) bosqichi bo'lib, metodikaning eng faol va ijodiy qismi hisoblanadi. Bu bosqichda o'quvchilar matn asosida rollarni taqsimlaydi, qahramon obraziga kiradi va voqealarni sahna ko'rinishida jonlantiradi. Sahnalashtirish jarayonida o'quvchilar nafaqat matnni qayta ifodalaydi, balki uni o'z his-tuyg'ulari orqali boyitadi, intonatsiya, mimika va harakatlardan foydalanadi. Bu esa ularning og'zaki nutqini rivojlantirish, so'z boyligini oshirish, ifodali o'qish va gapirish ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, o'quvchilar jamoa bilan ishlash, rollarni kelishib taqsimlash, bir-birini tinglash va qo'llab-quvvatlash kabi ijtimoiy ko'nikmalarni ham egallaydi. Mazkur bosqichni yanada samarali tashkil etish uchun o'qituvchi qo'shimcha ijodiy topshiriqlarni ham joriy qilishi mumkin. Masalan, sahnalashtirilgan ertakni yangi yakun bilan davom ettirish, qahramon nomidan monolog tuzish yoki voqealarni zamonaviy talqinda qayta ishlash kabi mashg'ulotlar o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantiradi. Shuningdek, rolli o'yinlardan so'ng refleksiya bosqichini tashkil etish, ya'ni o'quvchilardan "Qaysi rol sizga yoqdi?", "Qanday qiyinchiliklarga duch keldingiz?", "Qahramon o'rnida bo'lsangiz nima qilardingiz?" kabi savollar orqali fikr-mulohazalarini olish

muhimdir. Bu esa o'quvchilarning o'z faoliyatini baholash va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ilmiy-pedagogik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, rolli o'yinlardan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning matnni tushunish darajasi an'anaviy usullarga nisbatan 20–25 foizga yuqori bo'ladi. Bunda o'quvchilar matnni nafaqat o'qiydi, balki matn ichidagi hayot ichida “yashaydi”, ya'ni qahramon obraziga kirish orqali mazmunni chuqurroq anglaydi. Ayniqsa, ertaklarni sahnalashtirish jarayonida o'quvchilar voqealar ketma-ketligini eslab qolish, dialogik nutqni rivojlantirish va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa Pedagogika va psixologiya fanlarida faol o'qitish metodlarining samaradorligini tasdiqlaydi. Shuningdek, rolli o'yinlar o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar turli obrazlarni ijro etish orqali empatiya, hamkorlik, o'z fikrini erkin ifodalash kabi ko'nikmalarni egallaydi. Bu jarayon Jean Piaget ta'kidlagan kognitiv rivojlanish bosqichlariga mos ravishda amalga oshadi, ya'ni bolalar konkret operatsiyalar bosqichida faoliyat orqali bilimni chuqurroq o'zlashtiradi. Shu bilan birga, Jerome Bruner tomonidan ilgari surilgan konstruktivistik yondashuvga ko'ra, o'quvchilar bilimni mustaqil ravishda “quradi”, rolli o'yinlar esa bu jarayonni faollashtiradi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, 3–4-sinflarda “Merosga kim munosib”, “Ona qarzi”, “Bog'bon va nihol”, “Do'stlikda gap ko'p ekan”, “Qari bilganni pari bilmas”, “Yerga chizilgan rasm” kabi ertak va rivoyatlarni rolli o'yin asosida o'rganish o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi hamda ularning darsdagi faolligini barqaror ravishda yuqori darajada ushlab turadi. Bunday darslarda o'quvchilar matnni oddiy o'qib chiqish bilan cheklanib qolmay,

balki undagi voqealarni his etadi, qahramonlarning ichki kechinmalarini anglaydi va o'zlarini shu obraz o'rnida tasavvur qilishga harakat qiladi. Natijada matn mazmuni chuqurroq o'zlashtiriladi, eslab qolish darajasi ortadi va o'qilgan asarga nisbatan shaxsiy munosabat shakllanadi.

Rolli o'yin asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda o'qituvchi an'anaviy ma'lumot beruvchi emas, balki fasilitator, ya'ni yo'naltiruvchi va tashkil etuvchi sifatida faoliyat yuritadi. U o'quvchilarga tayyor bilimni bermaydi, aksincha, ularning mustaqil fikrlashiga, muammoni o'zlari hal etishiga va ijodiy yondashuviga sharoit yaratadi. Masalan, ertakni sahnalashtirishdan oldin o'quvchilarga rollarni mustaqil tanlash, qahramon xarakterini ochib berish uchun qanday nutq va harakatlardan foydalanishni muhokama qilish imkoniyati beriladi. Bu jarayon o'quvchilarning tashabbuskorligini oshirib, ularni faol ishtirokchiga aylantiradi. Shuningdek, bunday darslarda differensial yondashuvni amalga oshirish ham osonlashadi. Har bir o'quvchining qiziqishi va qobiliyatiga qarab rollar taqsimlanadi: ba'zi o'quvchilar asosiy obrazlarni ijro etsa, boshqalari yordamchi rollarni bajaradi yoki sahna bezagi, ovoz effektlari kabi qo'shimcha vazifalarda ishtirok etadi. Bu esa barcha o'quvchilarning jarayonga jalb etilishini ta'minlaydi va ularning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Amaliy kuzatuvlar yana shuni ko'rsatadiki, rolli o'yinlar orqali o'rganilgan ertaklar o'quvchilarda axloqiy-etik tushunchalarni shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, qahramon roliga kirish orqali o'quvchi xulq-atvorlarni "ichidan" his qiladi, bu esa tarbiyaviy ta'sirni kuchaytiradi. Dars jarayonida rolli o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning nutqiy faoliyatini ham sezilarli darajada rivojlantiradi. Ular dialog tuzish, fikrini ifodali bayon etish, to'g'ri intonatsiya va

talaffuz bilan gapirishga o'rganadi. Bundan tashqari, sahnalashtirish jarayonida yuzaga keladigan jonli muloqot o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Natijada, bunday yondashuv zamonaviy ta'limning shaxsga yo'naltirilganlik, faoliyatga asoslanganlik va hamkorlikda o'qitish tamoyillariga to'liq mos keladi. Eng muhimi, o'quvchilar o'zlarini dars jarayonining markazida his qiladi, bu esa ularning o'qishga bo'lgan ichki motivatsiyasini kuchaytiradi va o'qish savodxonligi darajasining izchil oshishiga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, 3–4-sinf o'qish savodxonligi darslarida xalq og'zaki ijodi namunalarini rolli o'yinlar asosida o'rganish metodikasi o'quvchilarning matni tushunish, tahlil qilish va qayta ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Ushbu metodika o'quvchilarning nafaqat kognitiv, balki ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ham ta'minlaydi hamda xalqaro baholash mezonlariga mos ravishda o'qish savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqot qilish va ijodiy yondashuv kabi muhim kompetensiyalar shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2021.
2. Karimova V.M. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.

3. To'xtaxodjayeva M.X. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2018.
4. 3-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi. – Toshkent: “Yangiyo‘l poligraf servis”, 2023.
5. 4-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi. – Toshkent: “Yangiyo‘l poligraf servis”, 2023.
6. Tursunov T., Sattorova G. Ona tili va o‘qish savodxonligi metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
7. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
8. Yo‘ldoshev J.G‘. Ta’lim jarayonida interfaol metodlar. – Toshkent, 2020.
9. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalari (ertaklar, rivoyatlar to‘plami). – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2016.